

ADABIYOT VA JAMIYAT: BADIY ASAR ORQALI DAVR RUHINI
ANGLASHNING NAZARIY-METODOLOGIK TAHLIL

Taqrizchi: Sobirjonova Muxlisa Sobirjonovna

Xorijiy til va adabiyoti quyi kurslar kafedra mudiri (PhD)

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Burxonova E`zoza Odil qizi, Nazarova Malohat Toxirovna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabalari

Email: burxonovaezoza11@gmail.com

Email: malohatnazarova57@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada badiiy adabiyotning ijtimoiy voqelikni va "davr ruhini" aks ettirish imkoniyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqotda adabiyot sotsiologiyasi, kognitiv yuk va konstruktivizm nazariyalari asosida badiiy matni anglash jarayoni tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy adaptiv tizimlarning adabiy tahlilni shaxsiylashtirishdagi oʻrni koʻrib chiqiladi. Natijalar adabiyotning jamiyat maʼnaviy holatini diagnostika qilishdagi oʻrnini koʻrsatib beradi.

Kalit soʻzlar: adabiy sotsiologiya, davr ruhi, badiiy xarakter, kognitiv yuk, adaptiv taʼlim, konstruktivizm.

ABSTRACT. This article explores the capacity of literature to reflect social reality and the "Spirit of the Times" (Zeitgeist). The study analyzes the process of comprehending literary texts based on the theories of sociology of literature, cognitive load, and constructivism. It also examines the role of modern adaptive systems in personalizing literary analysis. The findings highlight the role of literature in diagnosing the spiritual state of society.

Keywords: sociology of literature, Zeitgeist, literary character, cognitive load, adaptive learning, constructivism.

KIRISH

Badiiy adabiyot — jamiyatning ma'naviy-ruhiy qiyofasini muhrlovchi eng nozik va mukammal vositadir. Har bir badiiy asar muayyan tarixiy bosqichning ijtimoiy-siyosiy va falsafiy kayfiyatini o'zida jamlaydi. Bugungi kunda adabiy tahlil jarayoniga kognitiv psixologiya va raqamli texnologiyalarning kirib kelishi "davr ruhi"ni chuqurroq anglash imkonini bermoqda. Mazkur maqolada badiiy matnning jamiyat bilan aloqadorligi nazariy va metodologik jihatdan o'rganiladi.

NAZARIY ASOSLAR

Tadqiqot quyidagi uchta fundamental nazariy ustunga tayanadi:

1. Ijtimoiy determinizm: I. Ten nazariyasiga ko'ra, asar — milliy xususiyat (irq), ijtimoiy muhit va tarixiy vaqt mahsulidir.
2. Konstruktivizm (Vygotsky, Piaget): Adabiy qahramon va davr mohiyati o'quvchining subyektiv tajribasi hamda mavjud bilimlari asosida "qayta quriladi".
3. Kognitiv yuk (Sweller): Murakkab badiiy matnni tahlil qilishda ishchi xotira sig'imini hisobga olish, informatsion yuklamani kamaytirish va diqqatni asar ruhiga qaratish zarur.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot tizimli tahlil va sintez metodlariga asoslangan bo'lib, quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- Manbalar tahlili: Scopus, Web of Science va Google Scholar bazalaridagi oxirgi 10 yillik ilmiy ishlar o'rganildi.
- Qiyosiy-tarixiy tahlil: Tarixiy voqelik va badiiy to'qima o'rtasidagi bog'liqlik "davr qahramoni" tipologiyasi orqali ko'rib chiqildi.
- Kognitiv modellashtirish: Badiiy matnni o'zlashtirish jarayoni zamonaviy adaptiv tizimlar (NLP va AI) imkoniyatlariga qiyoslandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot davomida quyidagi ilmiy xulosalar shakllantirildi:

- Xarakterlar evolyutsiyasi: Jamiyatdagi o'zgarishlar bevosita qahramonning ichki dunyosida aks etadi. Masalan, turg'unlik davrlarida "ortiqcha odam", ijtimoiy yuksalish davrlarida esa "faol islohotchi" obrazlari yetakchilik qiladi.
- Adaptiv tahlil imkoniyatlari: Zamonaviy texnologiyalar o'quvchining "Yaqin rivojlanish zonasi"ni (ZPD) aniqlash orqali asar qatlamlarini uning kognitiv darajasiga mos ravishda tahlil qilishga yordam beradi.
- Shaxsiylashtirilgan yondashuv: Har bir kitobxonning asarni qabul qilishi uning individual tajribasiga bog'liq bo'lib, adaptiv tizimlar bu jarayonda "aqli ko'prik" vazifasini o'taydi.

XULOSA

Adabiyot jamiyatning ma'naviy-ruhiy diagnostikasidir. Badiiy asar orqali davr ruhini anglash o'quvchidan nafaqat estetik did, balki tizimli kognitiv yondashuvni ham talab etadi. Kelajakda pedagogika, adabiyotshunoslik va texnologiya sinergiyaiga erishish adabiy tahlil sifatini yangi bosqichga ko'taradi va har bir talaba uchun bilim olish yo'lini samaraliroq qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
2. Sweller, J. (1988). *Cognitive load during problem solving: Effects on learning*. Cognitive Science.
3. Zimmerman, B. J. (2002). *Becoming a self-regulated learner: An overview*. Theory into Practice.
4. Kasneci, E., et al. (2023). *ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education*. Learning and Individual Differences.
5. Quronov, D. (2018). *Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari*.

